

zlih riječi", „Mnoštvo jezika", „Zbrka jezika", „Čudo i moć jezika", „Dah i jezik vjere" i „Jezik na pragu šutnje".

U djelu dolaze do izražaja, uz Bibliju i Talmud, mnogi duboki umovi, pjesnici i umjetnici. Ako se želimo makar malo približiti misteriju ljudskog govora, s onu stranu čisto lingvističkih teorija, onda nam ova zbirka tekstova može izvrsno poslužiti. Pomaže nam da izoštrimo osjećaj za simbolizam riječi i jezika.

Kršćanska je vjera bitno vezana uz riječ i smisao, uz logos (ali ne u uskim racionalističkim okvirima). U današnjoj poplavi riječi, izgovorene i napisane, potrebno je udubiti se malo u misterij ljudskog jezika. Tu je uključeno sadržana cijela jedna filozofija i teologija, kut gledanja koji je često zanemaren u modernoj tehničkoj civilizaciji.

O temi jezika dalo bi se mnogo toga reći i skupiti. Priređivači zapravo i nisu htjeli ovaj svezak nazvati „antologijom", jer su posve svjesni da ima i drugog „cvijeća", jednako lijepog i, vjerojatno, još ljepšeg. Ali i ovo što je ovdje dano obogaćuje naš duh. Naš ljudski govor i jezik dobivaju dimenzije koje sežu u vječnost. Svećenici, teolozi, književnici, pjesnici i jezikoslovci, ako ne žele ljudske riječi promatrati kao suho lišće u herbariju, naći će u ovom zborniku tekstova šire vidokruge i nova nadahnuća.

Drugi „svezak izvora" (br. 6; br. 36 cijele enciklopedije) nosi naslov: „Živjeti pred licem smrti". Obrađuje temu koja je, dakako, uvijek aktualna, ali koju pojedinci i pojedine sredine nerijetko nastoje zaobići. Danas imamo, međutim, pravi procvat studija o smrti. Tekstovi ovog zornika o smrti većinom su duži od onih u zborniku o jeziku. Uvodni esej, prilično apstraktan, napisao je Robert Scherer. Cijeli svezak dijeli se u šest dijelova. Prvi dio ima naslov „Smrt i život u promjenama vremena", a prvo poglavlje („smrt protiv smrti") potječe od Ivana Illicha, našeg zemljaka koji je svjetski poznat po svojim provokativnim knjigama o nekim pitanjima današnje civilizacije (školstvo, zdravlje itd.). Prvi dio, osobito Illichev prilog, želi dati povijesnu perspektivu gledanja na smrt u evropskoj civilizaciji. U obilju današnje literature priređivač se je ograničio na djela njemačkog jezičnog područja (izvorna, ali i prevedena). Ta je literatura golema, ali upada u oči da nisu uzeta u obzir neka važna djela koja nisu, izgleda, prevedena na njemački jezik, npr. monumentalno djelo francuskog povjesničara P. Arièsa (*L'Homme devant la mort*, Paris 1977).

Drugo poglavlje govori o „svjedočanstvima pred smrt u naše vrijeme". Tu su vrijedni podaci o Kafki, Freudu, R. Schneideru, Blochu, Ivanu XXIII, Teilhardu de Chardinu, Jaspersu, R. Guardiniju i drugima. Vjernici i nevjernici jednako se moraju suočiti s problemom smrti.

Treći dio donosi podatke o reagiranjima onih koji su doživjeli „smrt uslijed nasilja". To su pretežno misli pred smrt onih Nijemaca koji su za Hitlerova režima bili osuđeni na smrt (S. Scholl, E. Stein, A. Delp, D. Bonhoeffer i drugi). Vrlo je lijep prikaz „života pred smrću" njemačkog svećenika Franza Stocka, koji je u apokaliptičkim ratnim godinama u Francuskoj trajno živio u sjeni smrti, ali je u isto vrijeme podržavao i gradio mostove prijateljstva i humanosti usred ratnog vihora. Umro je na glasu svetosti 1948., a sa zahvalnošću i divljenjem ga se sjećaju i Nijemci i Francuzi.

Četvrti dio nosi naslov: „Koliko je smrt slobodna?" Tu je riječ o problemu samoubojstva i o tzv. „pravu na slobodnu smrt". Samoubojstvo kao „put u slobodu", kao vrhunac čovjekove slobode — to je teza koju zastupa Jean Améry, austrijski pisac židovskog porijekla, koji je živio kao emigrant u Belgiji i mnogo pretrpio za vrijeme rata u logoru. On je 1977. u Salzburgu sam sebi oduzeo život, tako potvrđujući da njegova teza nije bila puka apstrakcija nego životno uvjerenje, makar opterećeno raznim bolnim iskustvima.

Peto poglavlje glasi: „Što umirući i mrtvi trebaju?". Šesto poglavlje govori „o zbilji umiranja". Oba poglavlja donose korisna ljudska, psihološka, medicinska i pastoralna zapažanja o umiranju. Svezak završava, kako je i očekivati, u vjerskoj perspektivi (J. Kremer, L. Boros, R. Guardini, B. Welte).

Ako je potkraj srednjega vijeka vladala stanovita opsesija idejom smrti (memento mori, mrtvački ples itd.), u novije vrijeme govoriti o njoj bivalo je neukusno. U nekim sredinama ona je bila pravi „tabu". Nove studije, potaknute osobito iskustvom umiranja u današnjim bolnicama usred tolikih aparata, a često bez ljudske blizine i suosjećanja, žele ispraviti taj veliki nedostatak. U tom smislu ovaj zbornik tekstova vrlo će dobro pomoći svima onima koji su često u neposrednoj blizini s umirućima (svećenici, zdravstveno osoblje, socijalni radnici), ali i svima ostalima, jer svi konačno „živimo pred licem smrti". To je naša ljudska sudbina, ali — u perspektivi vjere — ujedno i dio naše kršćanske nade.

Marijan VALKOVIĆ

PAUL CLAUDEL, ICH GLAUBE AN GOTT. Texte zusammengestellt und eingeleitet von Agnès du Sarment, Vorwort H. de Lubac, Pustet, Salzburg-München, 1981, stranica 381 (prijevod s francuskog).

Obračenje osamnaestogodišnjeg Paula Claudela na sam Božić 1886. za vrijeme večernje u

katedrali Notre Dame u Parizu bit će presudno za cijeli kasniji život ovog velikog pjesnika, dramaturga i diplomata. On će pripadati plejadi obraćenika (Francis Jammes, Paul Bourget, Charles Péguy, François Mauriac, Jacques Maritain, Georges Bernanos itd.), koji će biti značajni za francusku katoličku kulturu od kraja prošlog stoljeća.

Claudelovo pjesničko i književno djelo spada u francuske i svjetske razmjere. U njemu je estetski element nerazdruživo spojen s vjerskim kršćanskim. Dok ima dosta prikaza i studija o glavnim Claudelovim književnim djelima, posebice pjesničkim i dramaturškim, manje je pažnje posvećeno njegovim proznim djelima, osobito iz kasnijih godina kad je njegova ljubav prema Svetom pismu našla odraza i u nazoviegzegetskim sastavima jednog pjesnika i umjetnika.

Već 1961. godine izdala je redovnica Agnès du Sarment zbirku izričitih Claudelovih vjerskih tekstova pod naslovom „Je crois en Dieu“ (Gallimard). Ovdje prikazano djelo jest ponovlono izdanje njemačkog prijevoda — znak da Paul Claudel (umro 1955.) ima što reći i u ovo pokoncilsko vrijeme. Redovnicu Agnès du Sarment je i osobno poznanstvo i prijateljstvo vezivalo uz Claudela, što će pridonijeti boljem uživiljavanju u njegov misaoni i vjerski svijet.

Nije lako iznijeti ono što dubinski pokreće velikog pjesnika i mislioca jer ga treba shvatiti u cjelini a ne u fragmentima. No ima fragmenata koji su posebno sadržajni i znakoviti. Claudel je bio velik kršćanin i vjera prožima cio njegov život i rad. Agnès du Sarment pokušala je stvoriti stanovitu „antologiju“ tekstova koji izričito govore o Claudelovu kršćanskom uvjerenju. U svjetlu tih tekstova moći ćemo lakše shvatiti, u vjerskom pogledu, velika Claudelova djela. Ona je skupila tekstove o dvanaest članaka Apostolskog vjerovanja. Zašto baš o Apostolskom vjerovanju?

Čujmo samoga Claudela:

„Kad u crkvi mog sela slušam Vjerovanje što ga, članak za člankom, izgovara hrapavi glas predmoitelja a odgovara dječja vika malih djevojčica, tada sam duboko potresen od uzbuđenja i čini mi se kao da pribivam stvaranju svijeta.“ (L'Épée et le Miroir). Ili opet: „Ovo spasonosno Vjerovanje koje svakog dana vjernički ponavljamo — što je drugo ako ne destiliranje misterija?... Svaka od ovih kapljica, svaka od ovih destiliranih noći oživljava i rađa u nama svjetlom, ljubavlju, snagom i radošću.“ (Paul Claudel interroge le Cantique des Cantiques).

Uvod knjizi napisao je Henri de Lubac, koji nije propustio spomenuti kristocentrič-

nost i kozmičku dimenziju Claudelova opusa, približavajući ga, do stanovite mjere, vizijama Teilharda de Chardina, za kojega se, kako je poznato, H. de Lubac svojski zalagao.

Tekstove skupljene oko pojedinog članka Vjerovanja popratila je Agnès du Sarment kratkim uvodom.

Knjige ovakva tipa imaju pozitivne i negativne strane, kao uostalom svako ljudsko djelo. U konkretnom slučaju ova zbirka tekstova koristi da bismo upoznali Claudela kad se približava teologu, ali ostajući u prvom redu pjesnik. Ujedno, ona je primjer kako kršćanski pjesnik crpi inspiraciju iz središnjih istina vjere. Nema kršćanske dogme koja ne bi bila jako nadahnuće za pjesnike i umjetnike ukoliko su doista autentični kršćani. Strogo teološki okvir može biti više ili manje uvjetovan vremenom i određenim utjecajima, ali ispod svega bit će umjetnička i vjernička iskrenost i neposrednost, a to je ono najvažnije.

Danas se teologija sve više obraća pjesnicima i umjetnicima. Imamo i novi pristup teološkim problemima u tzv. „narativnoj teologiji“. Naše raskidano i centrifugalno vrijeme traži velike zaokrete i nove sinteze. Tu će umjetnici — i, dakako, sveci — najviše pripomoći. Claudelov primjer upravo bjelodano pokazuje kako je kulturna obnova moguća, konačno, u ozračju vjere, a on pod vjerom podrazumijeva sic et simpliciter kršćansku vjeru.

Marijan VALKOVIĆ

BATTISTA MONDIN, ANTROPOLOGIA FILOSOFICA: L'UOMO: UN PROGETTO IMPOSSIBILE?, Pontificia universitas Urbaniana, Roma, 1983, str. 297.

To je 6. svezak niza Subsidia Urbaniana, Corso filosofico, koji obuhvaća deset djela s područja sistematske filozofije i povijesti filozofije. Osim ove knjige o filozofskoj antropologiji, Mondin je objavio velik broj zapaženih članaka i rasprava s područja filozofije i teologije, te je poznat i priznat znanstveni radnik.

Knjiga je podijeljena na dva dijela: fenomenološki i metafizički. Podjela je proizašla iz metode koju Mondin slijedi. Po njegovu sudu filozofska antropologija iziskuje složenu metodu, u kojoj se mogu razlikovati dvije razine: fenomenološka i transcendentalna. U fenomenološkoj se fazi skupljaju podaci o čovjekovu biću i djelovanju, a u transcendental-